

УДК 339.92 (477)

ГЛОБАЛІЗАЦІЯ – ЄВРОІНТЕГРАЦІЯ - УКРАЇНІЗАЦІЯ: ПРОБЛЕМИ, ЗАГРОЗИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ВЗАЄМОДІЇ

Богуславська О.Г. (м. Запоріжжя)

Анотація

В статті дається аналіз взаємозв'язку глобалізації, євроінтеграції, українізації; дослідження основних тенденцій розвитку складних суспільств, які створюють взаємодіючий світ сучасності в економічній, соціальній і культурній сферах; аналіз стану методологічної кризи, яка приводить до ідеологічної кризи; аналіз найважливіших проблем сучасного українського суспільства, обумовлених глобальною культурно-методологічною кризою; виявлення глобалізаційних процесів, що загрожують формуванню національної ідентифікації.

In the article the author gives the analysis of intercommunication of globalization, eurointegration, ukrainization; research of basic trends of progress of difficult societies which create the interactive world of contemporaneity in economic, social and cultural spheres; analysis of the state of methodological crisis which results in an ideological crisis; analysis of most important problems of modern Ukrainian society, conditioned by a global cultural-methodological crisis; exposure of globalistic processes which threaten forming of national authentication.

Ключові слова

ГЛОБАЛІЗАЦІЯ, ЄВРОІНТЕГРАЦІЯ, УКРАЇНІЗАЦІЯ, НАЦІОНАЛЬНА САМОСВІДОМІСТЬ, НАЦІОНАЛЬНА ІДЕНТИФІКАЦІЯ, «МАЛОРОСЕІЗАЦІЯ», «ЄВРОПЕІЗАЦІЯ», ІДЕОЛОГІЧНА КРИЗА

Вступ

Будь-яка національна культура, ключовим компонентом якої є філософія, стає великою й впливовою тільки в певних умовах, пов'язаних, насамперед, з такими якісними показниками, як: есхатологічні світоглядні установки, трансцендентні мотиви й універсальні питання буття. Державна ідеологія й національна ідея здатні сформуватися тільки на засадах такого концептуального ядра, що і визначає сутність питання про вітчизняну історичну місію, інакше кажучи, про національний «культурно-ідентифікаційний код».

Адаптація до нового типу цивілізації, яка народжується в катаклізмах і соціальних суперечностях, супроводжується глибокою кризою майже всіх основних сфер суспільства, викликаних процесами глобалізації. Усе це свідчить про значимість людини у фундаментальних перетвореннях цивілізації, яка змінюється в умовах XXI століття. Загальносвітові тенденції впливають на розвиток людства і вимагають нових підходів до розкриття суспільства, що трансформується, до людини, яка живе в умовах глобальної планетарної кризи. Світове співтовариство зараз шукає нові шляхи власного розвитку, щоб вижити перед страхіттями глобальних

проблем. Пошук шляхів і засобів еволюції світової цивілізації вимагає дослідження основних тенденцій розвитку складних суспільств, які створюють взаємодіючий світ сучасності в економічній, соціальній і культурній сферах.

Поза сумнівом, в українській філософії та культурі є феномени світового масштабу, однак, у багатьох сферах залишаються значні «порожнечі». Про це говорить і той факт, що ще в середовищі київських «шестидесятників» виникла ідея - скласти повний перелік «білих плям» української культури, як план-проект для майбутньої незалежної України. Проект залишився нездійсненим і сьогодні, через півстоліття, будь-яке системне дослідження у гуманітарній сфері (і у філософії, насамперед), приречене на фрагментарність, «крос-дисциплінарність», поспішність і поверховість. Відсутність елементарного понятійного консенсусу, парадигмального розуміння найважливіших термінів - ознака «перманентної методологічної кризи», яка, однак, останнім часом настільки загострилася, що все частіше звучать заклики «ігнорувати будь-які методології». Методологічна криза - частина глобальної ідеологічної, котра впливає на життя кожного українця безпосередньо й далеко не кращим чином. Стан кризи - «неможливість і нездатність будь-якої системи зараз і надалі функціонувати в рамках наявних умов без подальшої зміни або самої системи, або умов, у яких існує дана система в цей момент часу» - у теперішній час проявляється дуже гостро. Методологічна криза призводить до ідеологічної, буквально – до кризи ідей, кризи світогляду як окремого індивідуума, так і суспільства в цілому. Симптоми такої кризи різні: розчарування, відсутність сенсу в житті, поширення різних захворювань на тлі розвинутої медицини, актуалізація тривожності й депресій, порожнеча й бездуховність, алкоголізм і наркоманія, відсутність відчуття щастя й спокою, крах сімейних цінностей, почуття самотності й безвихідності... Цей список можна продовжувати, наводячи інші приклади духовного дискомфорту, коли «раптом» стало незрозуміло, за якими правилами жити, як сприймати ті або інші життєві ситуації, за якими критеріями судити про те, що відбувається, до чого прагнути.

Метою статті є акцентуація найважливіших проблем сучасного українського суспільства, обумовлених глобальною культурно методологічною кризою; виявлення специфічних глобалізаційних процесів, що загрожують формуванню національної ідентифікації.

Обговорення проблеми

Д. Белл вважає, що в історії було мало періодів, коли людина відчувала, що її світ досить міцний і розташований між хаосом і небесами. Сьогодні, на жаль, не відноситься до таких періодів, що зумовлено надзвичайною складністю людини, соціуму, Всесвіту. Складність сучасного суспільства – характеристика високого рівня багатомірності та невизначеності формування й функціонування суспільства. Ця складність незмірно вища, ніж у попередні періоди розвитку людства.

Глобальна планетарна ситуація у вітчизняному контексті ускладнюється ще й тим, що дискурс національної ідентичності на цей час

майже не піддається інтелектуальній рефлексії, оскільки навіть прийнятного методологічного інструментарію для такої рефлексії українська філософія сформувавши поки не змогла. Українська культура, незважаючи на наявність дійсно видатних мислителів, на думку Оксани Забужко, «покишена сама на себе й ізольована в собі, вона зосталась приреченою й далі безпорадно товкатися в анахронічному крузі романтичного націоналізму зразка XIX сторіччя», що формує застарілу «патріотичну» риторику, а це, в свою чергу, створює сприятливе середовище для розвитку різних ідеологічних спекуляцій.

В Україні ідеологічна криза проявляється гостро, тому що лише сімнадцять років тому занадто різко зруйнувалася вся вітчизняна світоглядна й понятійна система. Мабуть тому сучасна вітчизняна філософія постулює тезу про непередбачуваність, безпричинність і невизначеність світу й життя, але, швидше за все, у вчених просто поки що немає інструментарію осмислення визначеності й причинності через величезний масив інформації. Однак можна стверджувати, що перед національною філософією з'явилася науково обґрунтована необхідність формування нових правил мислення - класичний спосіб за принципом «або-або» (дух або матерія, причина або наслідок, субстанція або форма...) необхідно доповнити принципом квантового типу, який є доцільним й у гуманітарній сфері - «і так, і так», оскільки й матеріальний світ і духовний підкоряються законам як ньютонівській, так і квантової фізики.

Україна, перебуваючи між сходом і заходом повною мірою відчуває прояви світового кризисного стану, оскільки біля двох тисяч років тому західна й східна цивілізації пішли різними шляхами розвитку. Спрощено, так званий, тип західної цивілізації можна охарактеризувати як превалювання матеріальних цінностей над духовними, зовнішнього світу людини над внутрішнім, створення й затвердження матеріалістичної ідеології. На противагу західному типу цивілізації, східна наголошує на внутрішньому світі особистості, проповідуючи позицію активного невтручання в дійсність й ідеалістичну ідеологію. Однак, як показує практика, будь-яка крайність непродуктивна. Звідси - «ситий і комфортний, але духовно нерозвинутий Захід і духовно прояснений, але голодний Схід». Де саме перебуває Україна – ще належить визначити.

У тріумфальній ході науково-технічного прогресу була переконливо обґрунтована реальна загроза самому існуванню людства, а також різні форми дегуманізації людини індустріальною цивілізацією, її духовне спустошення внаслідок тотального парування цінностей «технічного раціоналізму». Ще на початку нашого сторіччя М.Вебер звернув увагу на дегуманізуючий потенціал «інструментального розуму» (термін його), підпорядкованого товаровироблячій раціональності. Пізніше цю думку Хоркхаймер трансформував у концепцію односторонності утилітарною, інструментального раціоналізму, спираючись на яку, Г. Маркузе розробив розгорнуту парадигму про одномірне суспільство, одномірну людину, одномірну свідомість у розвинутих індустріальних суспільствах. Була докладно прослідкована досить важлива кореляція: мірою зростання

технологічної могутності суспільства майже пропорційно звужується сфери свободи людського буття. Тобто безперешкодний, стихійний розвиток технологічної цивілізації обертається дедалі відчутнішими духовно-ціннісними втратами людської особистості.

На цей час усі спроби запропонувати нові теоретичні конструкції лікування «хворобливих» обставин людського існування виявилися надто ненадійними, утопічними. Можна констатувати декілька причин цього явища: надто небезпечною виявилася орієнтація європейської культури на суто раціоналістичні засади влаштування соціального і природного людського середовища. Поступова трансформація картезіанського «мислю, отже існую» і беконівського «знання – це сила» вже в XIX столітті призвела до шопенгауерівського і ніцшеанського «вольового» світовідношення, а в XX столітті обернулася тотальною реалізацією цієї парадигми. Часткові її модифікації (працюю, отже існую; споживаю, отже щасливо перебуваю у світі; танцюю, отже веселюся; заробляю гроші, отже самоздійснююся; владарюю, отже живу повноцінно і т.ін.) нічого сутнього до «вольового» світовідношення, «владного» світорозуміння і «лінійного» бачення історичного поступу не додали.

«Монадне» розуміння людини, соціально-політична, ідеологічна закритість буття, монологічність (замість діалогічності) культурного розвою тощо лише поглиблюють драматичність людського існування. Подальша «зацифрованість» усіх ланок людської діяльності, втрата ними синтетичного, інтегративного характеру, надмірне дроблення цілісності, якою є людське буття, його розірваність, розщепленість, шматування лише унаочнюють і без того зболілі духовні цінності.

Переакцентація в системі «економіка – політика – культура», зміщення наголосу на політику є не просто помилкою, а хибою нинішньої цивілізації. Зрозуміло, що в сучасних умовах, коли вітчизняна соціально-філософська думка постає як потужний чинник консолідації свідомості нації, намагаючись відшукати оптимальні форми та способи людського буття, пріоритетним питанням повинна стати саме культура.

Тому, сучасному українському суспільству, для зниження темпів прогресуючої духовної ентропії, необхідна якісна інтерпретація національної культурної спадщини з наступною розробкою універсальних способів і екзистенційних тем у контексті усвідомлення місії українського народу. Без такої роботи Україна буде нецікавою не тільки іншим народам – вона втратить привабливість та важливість навіть для українців. Поки ж спадщина Г.Сковороди, Т.Шевченка, Л.Українки, П.Тичини, «неокласиків», «шестидесятників», інших українських авторів у сучасній Україні стала не тільки приводом для культурних дискусій, але й об'єктом, маніпулюючи яким і інтерпретуючи який можна деконструювати український дискурс як такий. Тим часом, важливим феноменом української культури є збереження автохтонного культурного коду й наявність перспектив для його розвитку, що припускає об'єднання сучасного культурного дискурсу, модерністської й постмодерністської культурної мови, сакрального виміру традиційної культури. Тобто в українському варіанті модернізація може відбуватися за

допомогою традиції, а не шляхом відмови від неї, як це відбулося в деяких західноєвропейських культурах. В умовах постіндустріального суспільства подібна орієнтація дає можливість шукати нові шляхи культурного розвитку й урятуватися від духовної вичерпаності й спустошеності епохи пізнього модернізму й постмодернізму.

Український культурний процес часто обвинувачують у провінціалізмі, шароварщині, недорозвинутості міської культури. Але потрібно розрізнити колгоспний кіч, радянську псевдонародну стилізацію, що стали «візитками» українськості й, з іншого боку, автохтонну традиційну культуру, якої у сучасному світі стає усе менше й менше. Але зрозуміло, що українська культура повинна підтримувати функцію захисту й збереження національно-державної ідентичності. Сьогодні ж існують реальні загрози мінімізації культурного суверенітету України, ці загрози представлені процесами «малоросеїзації» і «європеїзації».

«Малоросеїзація» передбачає розуміння української культури як локального доповнення до російської культури, переформатування національної ідентичності. При такому підході українці сприймаються не як самодостатній етнос, а як субетнос «триєдиного російського народу».

Високу ймовірність подібного сценарію підтверджують результати соціологічного дослідження, яке було проведене компанією GFR-USM улітку 2003 року з метою з'ясувати, кого українці сьогодні вважають «своїми героями» [52]. Топ-десятка «найважливіших українців всіх часів» - Т.Шевченко, Б.Хмельницький, брати Кличко, Л.Українка, М.Грушевський, І.Мазепа, Т.Шевченко, І.Франко, Л.Кучма, Л.Кравчук - явно демонструють національну слабкість і колективне відчуття беззахисності. Тому що переважна більшість (мабуть, за винятком Л.Українки), яка представлена в переліку ключових фігур України, у тім або іншому ступені персоніфікує культ сили. Схильність бачити репрезентацію національної гордості в буквальных формах силової переваги, демонструє високий ступінь національної інфантильності, як пряму проекцію схованої колоніальної агресії (синдром, описаний Ф.Фаноном), що накопичувалася в процесі формування української самосвідомості. Тривогу викликає той факт, що українці усе ще не мислять себе в якості постколоніальної нації, навіть після «помаранчевої революції» - явної демонстрації національної сили. Ясно, що неможливо швидко анулювати більше двохсот років українського колоніального стану, який призвів до глибинних (майже не досліджених) структурних змін в національній самосвідомості. Тому не дивно, що при фіксації національних цінностей українці продемонстрували ту повагу до насильства, що і є визначальною характеристикою колоніальних народів.

Колоніальна культура - це завжди культура страху, і тому завжди «заряджена підозрою» стосовно всьому нового. Сформульований у свій час висновок М.Хвильового про те, що «малорос боїться дерзати» можна вважати досить точною культурософською інтуїцією - «малорос» дотепер боїться виходити за освоєну межу власної безпеки, дотепер шукає сильного та впливового захисника, радника.

Сьогоднішні тенденції відбуваються мабуть тому, що українська історія складалася - на різних етапах різною мірою – з опору, колаборації та «нон-колаборації» (термін Р.Робінсона). Та ще тому, що на всіх етапах, без винятку, ця історія «переживалася», а не «осмислювалася». Це, знов таки, ніяк не специфічно українські, а типологічні ознаки кожної колоніальної історії, які й формують колоніальну чуттєвість як універсальний, транснаціональний феномен. Саме тому константами української (як типово колоніальної) чуттєвості є страх, образа, гнів, незахищеність, приниженість, заздрість – усі ті почуття, що формують національну ідентичність ХХІ століття. На жаль, процес національного самопізнання українського народу залишився (у кращому випадку) на рівні 1991 року – та сама критика російського імперіалізму, той самий пошук національних констант в мові, історії тощо. Але ж не монотонність і ригідність забезпечують культурі життєздатність, варіативність та багатоаспектність. Саме тому, сучасній українській філософії треба домовити недоговорене, проявити не проявлене, одне слово – «демонструвати, щоб реконструвати». Але, щоб вирішити питання сучасної культурно-ідеологічної кризи в Україні – кризи, ускладненою цілою низкою різнокультурних, захованих і замаскованих конфліктів, цю кризу ще належить ідентифікувати, перш ніж піддавати будь-якій реконструкції. І на цьому шляху необхідно уникати загрози «малоросеїзації».

Тотальна «європеїзація» українського суспільства, як інший можливий варіант розвитку української культури, передбачає нівелювання східно-християнської цивілізаційної сутності, що в перспективі робить Україну беззахисною перед глобалізаційними процесами і духовним зубожінням постіндустріальної епохи, робить Україну периферією «Єдиної Європи». При цьому передбачається, що Україна повинна упокоритися зі своїм окраїнним положенням, зі статусом «єврокраїни третього (або навіть четвертого) сорту», відмовитися від суб'єктності, втратити універсальність, стаючи нецікавою й зовнішнім спостерігачам, і внутрішнім громадянам.

Так, коли мова зайшла про активізацію Європейської політики сусідства (ЕПС), Україна спробувала донести до Єврокомісії своє бачення процесів євроінтеграції, підготувавши відповідні пропозиції. Однак, відповідь із Брюсселя надійшла більш ніж однозначна: Європейська політика сусідства є однією з політик Євросоюзу. Тому, він не збирається обговорювати шляхи її вдосконалення з окремими «країнами - сусідами». Примітно й інше: якщо раніше в Євросоюзі наголошували на необхідності удосконалювання демократичних цінностей, то сьогодні, коли Україна поліпшила свої показники по цій частині, ЄС робить акцент зовсім на іншому. Як видно з останніх виступів єврокомісара Б.Ферреро-Вальднера, «прагматична економічна інтеграція виявилася куди більш важливою, ніж широкі політичні перспективи». Таким чином, Європа в черговий раз дає зрозуміти, що Україна-Сусід - у жодному разі не кандидат і, зрозуміло, - не рівноправний партнер. А Україна усе більш пафосно проголошує себе «європейською» країною, замість того, щоб позиціонувати себе як «українську». Наведені можливі шляхи подальшого розвитку

української держави та культури - «малоросеїзація» і «європеїзація» - передбачають, що Україна повинна стати генератором інноваційних культурних (і будь-яких інших) процесів.

Висновки

Як підсумок, слід наголосити на тому, що в сучасному постіндустріальному, постмодерністському глобалізованому світі значення й роль національних культур змінилися: замість модерністського твердження про «єдиний шлях» як універсальну модель розвитку всього людства формується теза про мультикультуралізм, взаємодію цивілізацій, унікальність історичного шляху кожної нації. Зараз саме національна культура й «гуманітарна аура нації» стають основою *soft power* («м'якої влади») тої або іншої держави, У ситуації, коли глобалізація нівелює державні суверенітети й границі між країнами, саме «культурний суверенітет» нації стає наріжним каменем, здатним урятувати будь-яку державу для майбутнього. Без культурного суверенітету Україна втратить духовну очевидність власного існування й перетвориться в сукупність територій, що є периферіями щодо різних центрів.

Перспективи подальших досліджень. Вважається, що великі країни створюють великі культури. Але буває по-іншому: великі культури, що мають глибокий духовний зміст і широкий світоглядний обрій, які ставлять перед собою «вічні» питання людського буття, створюють передумови для появи великих країн і побудови ефективних і сильних держав. В українському випадку актуальна саме друга модель, а отже, велика й актуальна Україна може бути створена тільки великою й актуальною українською культурою, яка буде досліджуватися у подальших статтях.

Джерела

1. Окара А. «Культурный суверенитет» нации в эпоху постмодернизма // Зеркало недели. - № 42-43 (671 - 672). - 10 ноября 2007г. - С.21.
2. Забужко О. Україна в конфлікті міфологій. - К., 2007. - 637 с.
3. Корреспондент - № 32 (71) - 19 августа 2003. - С. 52.
4. Парамонов Б. Философия. История. Современность. - М., 2001. - С. 455 - 456.
5. Robinson R. Non-European Foundations of European Imperialism. - London, 1997. - P. 118.
6. Fanon F. The Wretched of the Earth. - London, P.61.
7. Баршонь А. Виконання критеріїв членства ЄС важливіше за політичні декларації // День. - 2007. - 24 берез.
8. Павличко С. Дискурс модернізму в українській літературі. - К., 1997. - 425 с.
9. Політика Європейської інтеграції: Навчальний посібник / Під ред. д.ф.н., проф. Воронкової В.Г.- К.: Професіонал, 2007.-512 с.
10. Розширення Європейського Союзу: вплив на відносини України з центральноевропейськими сусідами. - К.: К.І.С., 2004. - 358 с.

Стаття надійшла 04.04.2008 р.